

ատամնաոսկրը և նրա կակղանը՝ այն բոլոր վնասաբեր ազդեցություններից, որոնց ենթարկված են ատամները:

Քանի որ արձնաոսկրն առողջ է, այնքան էլ ատամը չի վախենում ոչ ցուրտ, ոչ տաք, ոչ թթու, ոչ քաղցր և ոչ էլ աղի կերակուրներից, մի խօսքով քանի արձնաոսկրն անվնաս է, ատամը երբեք չի փչանում, բայց երբ նա փչանում է, կամ կոտրվում է, արանք է բացվում դեպի ատամնաոսկրը, այն ժամանակը կերակրի մնացորդն ուղղակի ընկնում է ատամնաոսկրի վրայ: Այդտեղ մնալով, ի հարկէ վատ է ազդում և կակղանի վրայ ու սկսում է ցաւեցնել: Այսպէս երբեմն շատ սաստիկ ցաւ է առաջ գալիս, որովհետեւ կակղանը ատամի ամենադիւրագգայուն մասն է և նրա վրայ շուտ է ներգործում թէ ցուրտ, թէ տաք և թէ աղի, թթու ու քաղցր կերակուրները: Քանի կակղանը ոսկրի տակն է դնւում, դեռ բոլորովին չէ բացւած, ցաւը թէև սուր է լինում, բայց շուտ է անցնում:

Բայց և այնպէս, երբ ատամում սուր և ընդհատող ցաւ է զգացւում, պէտք է դիմել հմուտ ատամնաբույթի: Բժիշկը կարող է առմիշտ բժշկել ձեր ցաւող ատամը, եթէ իրա ժամանակին դիմէք նրան:

Բայց, սովորաբար, շատերը ասում են. «ոչինչ, շուտով կանցնի, բժշկի ինչ պէտք կայ»:

Թէև ատամի դիւրագգայութիւնն անցնում է, այլ ևս յաճախ սուր ցաւ չի զգացւում, բայց այդ երկար չի տևում: Արձնաոսկրի տակ ատամի մէջ փոսիկ է գոյանում, որը քանի գնում — մեծանում, խորանում է: Ատամի մէջ գոյացած փոսը երբեք չի կարող առողջանալ, լցնել: Առ հասարակ մարմնի վրայ և ատամի մէջ գոյացած վէրքը այն ժամանակը կարող է լաւանալ, առողջանալ, երբ նրա մէջը առատ արիւն է հոսում, ինչպէս մորթու մէջ: Բայց որովհետև ատամնաոսկրի մէջ արնատար անոթներ չըկան, արիւնը միայն ատամի մէջ դոնւած կակղանումն է լինում, դրա համար էլ ատամնափոսը քանի գնում մեծանում է և հետզհետէ խորանալով հասնում է կակղանին: Երբ ատամնաոսկրը բոլորովին բարակում է, ատամը նորից սկսում է ցաւել, բայց ոչ այնքան ուստիկ, իսկ երբ կակղանը մի անգամից բացւում է, այն ժամանակն այնպէս անտանելի ցաւ է առաջանում, որ մարդ սարսափից քիչ է մնում զլուխը կորցնէ: Նա մանաւանդ զիջներները. մարդ միանգամայն զրկւում է քնից և հանգստութիւնից: Ինչեք ասես, որ այդ բոլորներում չես դնում ցաւող ատամիդ վրայ, բայց ի դուր, ո-

չինչ չի կարող օգնել: Այդպէս շարունակւում է ցաւը, մինչև որ կակղանի վրայ ուռուցք է առաջ գալիս և վերջապէս կակղանը սկսում է փթել և մեռնել: Կակղանը ոչնչանալուց յետոյ այլ ևս ատամը չի կարող ոչինչ զգալ և ցաւը մեղմանում է, բայց ատամը չի առողջանում: Կակղանը փթելուց յետոյ ոսկրամաշկն է սկսում ցաւել, ատամի մօտ թարախակոյտ է գոյանում, որ մի քանի օրից յետոյ բացւելով, ժաշառը թափւում է բերանը:

Այս բոլորից յետոյ յաճախ ատամը թուլանում է, և նրանով այլ ևս ծամել չի լինում:

Եթէ այսպիսի հիւանդ ատամը չբժշկուի, յաճախ թարախակոյտը կրկին և ցաւը կը շարունակուի:

V

Դեղը երբ է լցնում ատամներին

Երբ մէկի ատամը ցաւում է, ամեն մէկը իր իմացած միջոցն է առաջարկում: Մէկն ասում է, այս ինչ դեղը կարող է օգնել, միւսը մի ուրիշ բան է առաջարկում: Բայց ոչ մի դեղ չի կարող օգնել, մինչև հմուտ բժիշկը չըբնէ և նշանակէ հարկաւոր դեղը: Կայ այնպիսի դեղ, որ պէտք է ցաւող ատամի վրայ դնել այն դէպքում, երբ կակղանն է ցաւում ոսկրի տակ: Նոյն դեղը կարող է չօգնել, երբ ոսկրը փթած է, կակղանը ուռած դէպքում ուրիշ տեղ պէտք է գործ ածել: Երբ կակղանը մեռնում է և սկսում է ցաւել ոսկրամաշկը, առանձին տեսակ է բժշկւում: Երբեմն ատամի ցաւը կտրեցնելու համար հարկաւոր է փակել ատամի մէջ գոյացած փոսիկի բերանը, որ ցաւը մեղմանայ: Երբեմն պէտք է քերել ատամնաոսկրը, երբեմն պէտք է ատամը ծակել: Չատ անգամ ցաւող ատամը պէտք է հանել, բայց ուրիշ անգամ հանելը վնաս է:

Եւ այսպէս մենք տեսնում ենք, որ դանազան տեսակ պէտք է բժշկել:

Մարդիկ շատ անգամ դժարանում են որոշել իրանց ցաւող ատամը: Պատահում է այսպէս, որ ցաւողը քո ստորին ծնոտի ատամներիցն է, բայց դու կարծում ես, թէ վերին ծնոտի բոլոր ատամներդ են ցաւում:

Ուրեմն դեղը ինչպէս է կարող օգնել, երբ առողջ ատամը հիւանդ ատամի տեղ ընդունելով, դեղը նրա վրայ ես դնում:

Միայն հմուտ բժիշկն է կարող որոշել ճշտապէս ցաւող ատամը և հարկաւոր դեղը նշանակել: Մինչև անգամ բժիշկն ինքն իր աչքով պէտք է

քննէ, զտնէ ցաւող ատամը, իմանայ թէ ատամը ինչից է ցաւում և որ մասումն է ցաւը, յետոյ նըշաւակէ չեղը, որպէս զի կարողանայ օգնել ցաւին:

VI

Ատամները ինչու են փչանում

Ատամները գլխաւորապէս փչանում են, որովհետեւ մարդիկ շատ քիչ են հոգ տանում նրանց մաքրութեան համար, որ ամենագլխաւոր տեղը պիտի բռնէ:

Ձանաղան կերակուրների մնացորդներ կպչելով ատամից, կամ ատամի արանքում մնալով, փքում են: Երբ մենք այդ հասնէք և հոտ քաշենք, կրղզանք, որ այդ նեխած կերակրի մնացորդից մի տեսակ վնասակար թթւատ է գոյանում, որ շատ վատ է ազդում ատամի վրայ. այսինքն լուծում է ատամնաոսկրի կիրը: Կիրը լուծելուց յետոյ, ատամը փխրուն է դառնում, կակղում և մանր կտրներով սկսում է թափւել, որովհետեւ ատամի ամրութիւնը կախած է կիրից: Ի հարկէ փափկած ատամը սկզբից դեռ ծխում է փոս ընկնել և ահա թէ ինչպէս: Ատամի այդ փափկած մասը ծամելու ժամանակ սեղմում է և կամաց-կամաց խորանում: Այդ խորքը ուտելիւ լցնում է կերակրի մնացորդով, դարձեալ փթում, դարձեալ թթւատ գոյանում և ներգործում կիրի լուծւելուն: Սրա հետեւնքն այն է լինում, որ փոսիկը քանի զնում խորանում է և լայնանում: Յետոյ սկսում է ատամնադասակի բարակած, կակղած պատերը մանր կտրներով թափւել:

Ատամներին ամենից շատ վնասում է խմորեղէնը և քաղցրեղէնը: Մանաւանդ այն տեսակները, որ ծամելիս կպչում են ատամներին:

Առհասարակ երեխաներին չըպէտք է շաքարեղէն տալ: Նա մանաւանդ զիշերները: Ուտելուց յետոյ անմիջապէս պէտք է ստիպել նրանց բերանները լանալ:

VII

Ինչ պէ՞տք է անել ատամները լաւ պահպանելու համար

Արդէն զի ատամները պահպանել փչանալուց, պէտք է նրանց չափազանց մաքուր պահել: Պէտք է սովորութիւն դարձնել ուտելուց յետոյ, լեզուն բերանումը շրջելով, հանել ատամների արանքում մընացած կերակուրների մնացորդները: Այս դժուար բան

չէ, որտեղ էլ լինէք, կարող էք այդպէս մաքրել ձեր ատամները: Եթէ ատամների արանքներում մընացած կտորները խոր է մտած և հնար չըկայ լեզուով հանելու, այն ժամանակը պէտք է գործածել սրածայր փետուրներ, կամ բարակ փայտեայ քորոցներ: Պէտք է անպատճառ խոյս տալ քորոցով, կամ ուրիշ սրածայր մետաղի առարկաներով, ատամները մաքրելուց: Մետաղը ատամնաոսկրից ամուր է. մաքրելու ժամանակը կարող է ատամի արձնաոսկրը կոտրել, քերել, մի խօսքով վնասել: Իսկ մենք արդէն գիտենք, թէ արձնաոսկրը ինչ նշանակութիւն ունի ատամների համար և նրա փչանալու հետեւանքն ինչ է լինում:

Ուտելուց յետոյ հարկաւոր է մի քանի անգամ բերանը լանալ և շուտ-շուտ կրկնել: Իսկ քնելու ժամանակ այդ աւելի քան անհրաժեշտ է: Այդ բանին երեխայից պէտք է սովորացնել Յ տարեկանից սկսած:

Ատամները փթելուց պահպանելու համար լաւ կրկնել մաքրել նրանց խողանակով, բայց պէտք է խողանակը քսել ատամներին, լնդերքից դէպի ատամները. թէ ներքեւից և թէ վերեւից: Որքան ատամներն ամուր են և առողջ, այնքան նրանք ուշ են փչանում: Հարկաւոր է մեծ հոգ տանել, ամեն կերպ աշխատել, ատամներն առողջ դրութեան մէջ պահելու:

Առողջ և ամուր ատամներ ունենալու համար պէտք է երկու կողմի ատամներն էլ սովորեցնել ծամելու:

Ատամները սնունդ առնելու համար հարկաւոր են նրանց արեան առատ հոսանք: Իսկ ծամելու ժամանակ արիւնն աւելի է հոսում դէպի ատամները և նրանք աւելի են սնունդ առնում:

Երկու կողմով ծամելու առաւելութիւնն այն օգուտն ունի որ ատամը ազատ է մնում ատամնաքարից: Խողանակով լանալը նոյնպէս վնասակար քար չէ թողնում գոյանալ: Որ կողմով ծամում են, այն կողմի ատամների վրայ քարեր են գոյանում, որոնք շատ վատ են ազդում. լնդերքն ու ատամները սկսում են թուլանալ: Բացի դրանից բերանիցն էլ վատ հոտ է գալիս: Ատամնաքարերը պէտք է հեռացնել. դրա համար բժիշկները միջոցներ ունին:

Եթէ սովորութիւն ունենայիք լեզուով մաքրել ձեր ատամները, հեշտութեամբ կընկատէիք, թէ որ ատամն է սկսել փչանալ: Եթէ ուտելուց յետոյ ամեն անգամ լեզուն միւկնուց տեղն է դիպչում կերակրի մնացորդին, կընշանակէ այդ իսկ տեղը մէկ

կամ երկու ատամի վրայ արդէն փոս է գոյանում: Այդ տեսակ վնասուած ատամները պէտք է վաղօրօք ցոյց տալ բժշկին, քանի փոսը չի խորացել ու ցաւը սկսել:

VIII

Ինչ պէ՞տք է անել ասամները փրկելու համար, երբ արդէն սկսել են փչանալ

Քժաւար է այնպիսի միջոցների դիմել, որ ատամները չըփչանան: Երբեմն նրանք այնպէս թոյլ են լինում, որ իրանք իրանց քայքայում են. բաւական է մի չնչին անզգուշութիւն: Միայն թէ փթելու առաջն առնելու միջոց կայ, եթէ իրաժամանակին դիմէք բժշկին:

Բժշկներն իրանց գործիքներով քերում մաքրում են ատամի փոսը, հեռացնում փթած մասերը, յետոյ լցնում ատամնափոսը, յատկապէս ատամի համար պատրաստած զանգւածով, որը իսկոյն ատամի փչակում այնպէս է քարանում, ինչպէս ատամնոսկրը: Ատամի խռոցն այդ եղանակով լցնելը կոչւում է կապարել:

Եթէ ատամնափոսը իր ժամանակին կապարելի հմուտ բժշկի ձեռով, նա մնում է ատամի մէջ մի քանի տարիներ: Ատամը նրա տակ ոչ փչանում է և ոչ էլ ցաւում: Միայն կապարելի միջոցով է կարելի փթելու առաջն առնել և ցաւը կանգնեցնել: Երբ ատամի փոսը չի լցնում նա հետզհետէ խորանալով, լայնանալով փշրւում, կտրտւում է և բերանում մնում է միայն նրա արմատը:

Կաթնատամները նոյնպէս հարկաւոր են կապարել: Երեխաներին պէտք է ցոյց տալ բժշկին տարին մի քանի անգամ, եթէ նրանք չըզանգատեն էլ ատամնացաւից: Ատամի կապարելը պէտք է կատարել հմուտ բժշկի ձեռքով, որովհետեւ ամեն մի ատամի փոսը մի տեսակ չէ լցնում: Երբեմն ատամնափոսը լցնում է ամուր, երբեմն հակառակը: Մի խօսքով այդ բոլորը բժշկի գործն է: Եթէ կակղանը փրթած ատամի խռոցը լցնէք, մեծ վտանգի կարող էք ենթարկւել և ահա թէ ինչպէս: Ատամի մէջի փթածը թարախի ձևով կը հոսէ, կը թափւի սակրի մէջ, յետոյ կը տարածւի դէպի լնդերքը, այնտեղից էլ կանցնի թուշը և առաջ կը բերէ բորբոքում, ցաւ ու լուրջ և տենդ:

Ատամը սաստիկ ցաւում է այն դէպքում, երբ փթածը հասնում է կակղանին:

Բայց եթէ վաղօրօք ատամնափոսը կապարէք,

նա թոյլ չի տալ փոսը խորանալու և այդպիսով կարելի է բոլոր կեանքն անցնել, առանց ատամնացաւի: Քաղաքում ապրող և հասկացող մարդիկ այդպէս էլ վարւում են իրանց ատամների հետ: Իրաժամանակին դիմում են բժշկին և կապարել տալիս ատամնափոսիկները:

Մեծ մեծ քաղաքների բուժարաններում անվարձ են բժշկում թէ ատամնացաւը և թէ անվարձ կապարում ատամի խռոցները:

Տիկ Ուրայնաեց

ՁՄՈՒՆ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ԿԼԻՄԱՏԻՔ. ԿԱՅԱՐԱՆՆԵՐ

Ատ վաղուց յայտնի էր, որ թոքախտի ժամանակ թոքերու գործւածքի քայքայումը կախում ունի թոքերի մէջ ներմուծող միկրօ-օրգանիզմներից (մանրադիտական բնույթի նկատելի գաղմեր), յայտնի էր ընդհանրութեան, որ սեղմած բնակարանների, նեղ կեդտոտ փողոցների գործարանների և բնակիչներով լրցւած տների ապականած օդը, որը բովանդակում է իր մէջ կենդանական և անկենդան իսառնուրդներ, կորտաբեր կերպով են ազդում բարակացաւով հիւանդ մարդկանց վրայ: Միւս կողմից յայտնի էր նոյնպէս, որ ընդարձակ առատ արևի լույս ունեցող բնակարանը, ազատ օդի մէջ մնալը և մաքուր, թարմ, առողջ օդ ծծելը բարեշնչող կերպով է ազդում բարակացաւ ունեցողների վրայ: Այս բանը գիտնալով, վստահ արդէն սկսել են թոքախտով վարակւածներին բժշկել կլիմայով և լաւ կլիմայական իջևանների արժանաւորութիւնը գնահատում և նրանով, թէ որքան են նրանք օգնում թոքախտով և ընդհանրապէս յարատեւ շնչառութեան ճանապարհները խանգարած հիւանդներին: Բայց մինչդեռ համարենք բոլոր երկրները և առաւելապէս Զիցերիան օժտւած են ամառան, զարնան և աշնան համար կլիմայա-բուժական կայարաններով, մինչև վերջին ժամանակները ձմրան օդաբու ժական կայարանները գտնւում էին բացառապէս հարաւային երկրներում՝ Ֆրանսիայի հարաւում (Riviera), Իտալիայում և այլ տեղեր: Այն թոքացաւով հիւանդները, որոնք աւելի հիւսիսային երկրներում պարտաւորաւ էին ձմրան մեծ մասը անցկացնել փակւած սենեակներում, այստեղ տաք երկրների օդաբու ժական կայարաններում միջոց էին ստանում օրական մի քանի ժամ անցկացնել ազատ օդի մէջ և ներշնչել կակուղ տաք օդ, իսկ հաշտեցնել նրանք այդ կարող էին անել միայն տարած տաք եղանակին: Այս դրութեան էր մնում գործը, մինչ 60 թականներին Գերմանիայում և Զիցերիայում սկսեցին թոքախտ ունեցողների վրայ գործադրել լեռնային ցուրտ կլիման: Այս ուղղութեանը իբրև հիմունք ծառայեց արդէն նկատւած երևոյթը, որ աւելի բարձր տեղերում թոքացաւով հիւանդներն աւելի քիչ են, քան թէ դաշտավայրերում: Զիցերական Ալպերի բարձրադիր լեռնային հովիտներում առանձնապէս էնդանդէնում թոքախտը

տեղական բնակիչների մէջ այնքան հազադիւտ երևոյթ է, որ այնտեղի բժիշկները մի երկար շարք տարիների, չեն նկատել թոքախտով հիւանդ, իսկ եթէ գտնուել են հիւանդներ, յաճախ կարելի է եղել ստուգել, որ այդ հիւանդը առժամանակ բնակել է դաշտավայրում և իր հիւանդութիւնը այնտեղ է ստացել: Բացի այդ, կարելի էր պարզել և այն, որ դաշտավայրում բարակացաւով հիւանդացող բնիկները իրանց լեռնային հայրենիքը վերադառնալուց չետոյ շուտով կազդուրւում էին և առողջանում: Այս հետազոտութիւնները բոլորին յայտնի են այն փաստի հետ միասին, թէ լեռնային օդը առանձին մաքրութիւն ունի: Մեծ հետաքրքրութեան առիթ տւին այս հետազոտութիւնները և լեռնային կլիմայական կայարաններ հիմնելու պատճառ եղան ընդհանրապէս, և ձմռան կլիմայական լեռնային կայարաններ կազմակերպելուն մասնաւորապէս: Այս գործին առաջնորդներ եղան Գերմանիայում բժշկակապետ Brehmer և Զւիցերիայում Under և Spendlerի բժշկակապետ Under, ինքը թոքախտով հիւանդ, 1865 թ. Դաւոս եկաւ, այնտեղ ձմեռը անցկացնելու համար: Կատարեալպէս առողջանալուց չետոյ, նա բժշկակապետ Spendlerի հետ հիմնեց Դաւոսում օրինակելի բուժարան (սանատորի) թոքախտով հիւանդների համար, բուժարանը կազմակերպած է զիսաւորապէս ձմռան համար: Թէ որքան այս ձեռնարկութիւնը յաջող էր և ժամանակի պահանջ էր, երևում է նրանից, որ բուժարանը հիմնելու առաջին իսկ տարին 1866/67 թ. այստեղ ձմեռեցին 22 հիւանդներ, 1869 թ. արդէն 70 հիւանդներ, իսկ 1878 թ. Դաւոսն ունէր 800-ից աւելի այցելուներ: Ընդհանրապէս հոչակ և ժողովրդականութիւնը ստացաւ Դաւոսը 80-ական թւականներում, երբ տարեցտարի այնտեղ եկող հիւանդների թիւը սկսեց բազմանալ հարիւրներով, իսկ եթէ հաշուենք բոլոր սեզոնները՝ և հազարներով: Դաւոսի մեծ յաջողութիւնը, ուշադրութիւն գրաւելու պատճառ եղաւ միւս բարձրագիւր հովիտների վրայ, որոնք Դաւոսի նըման կլիմայական պայմանների տակ էին՝ գտնուում և շուտով ինչպէս Էնգանգինի բարձրաբերձ հովիտներում, նոյնպէս և Զւիցերիայի նոյնանման վայրերում հիմնեցան ձմեռային կլիմատո-բուժական կայարաններ, Դաւոսի կայարանի նման:

Մենք ցոյց կրտանք այստեղ կարճաժամ կերպով բարձրաբերձ հովիտների այն կլիմայական առանձնայատկութիւնները ձմռան միջոցին, որոնք և նպաստում են նրանց վերին աստիճանի բարեկեցող ազդեցութիւնը թոքերի հիւանդութիւն ունեցողների և առհասարակ և այլ հիւանդների վրայ, որոնք գալիս են այստեղ ձմեռելու: Առաջին տեղն է բռնում ծանրաչափի (բարոմետրի) վրայ ճնշող ուժի թուլութիւնը այդ բարձր տեղերում: Աւելի թեթեւ և նոսր օդը բովանդակում է աւելի քիչ խոնաւութիւն այնպէս լեռնային օդը, առաւել ևս ձմռան միջոցին, նշանաւոր է իր համեմատական չորութիւնով: Այդ բարձր տեղերը ձմռան ժամանակ աւելի պարզ երկինք ունին և աւելի շատ պարզ արեւ օրեր: Մասամբ մեր ներ յիշած պայմաններից կախումն ունի արեգակնային ուղղահայեաց լոյսի և տաքութեան առատութիւնը այդպիսի տեղերում ձմռան միջոցին: Արեւի շողերի ջերմութիւնը այնքան ազդեցիկ է այստեղ ձմռան ժամանակ, որ շրջա-

պատող օդի ջերմաչափի զերօյից ստոր աստիճան ունեցող դրութիւնը թոյլ է տալիս հիւանդներին ոչ միայն ամբողջ ժամերով մնալ ազատ օդի մէջ, չըզգալով ոչ մի մրսելու նշան, այլ և հարկադրում է նրանց պաշտպանել իրանց զլխները արեւի շողերի չափազանց զօրեղ ազդեցութիւնից:

Օդի և մարդու մարմնի տաքանալու աստիճանի դանազանութիւնը ստուգւում է ջերմութեան այն գանազանութիւնով, որ ցոյց է տալիս սեւացրած գնդակով ջերմաչափը, դրած ապակիէ խուփ ունեցող սեւ արկղի մէջ: Զերմաչափի ցոյց տւած աստիճանների զանազանութիւնը հասնում է 20° և աւելի: Մարդու մարմնը, երբ փաթած է մուգ գոյն ունեցող կտորով, նմանում է սեւացրած գնդակով ջերմաչափին, կրնում է աւելի ուղղակի վայր իջնող արեւի ճառագայթներ, նոյն միջոցին, երբ նոսրացած չոր օդը լաւ է անցկացնում իր միջով արեւի շողերը և այդ պատճառով շատ քիչ է տաքանում: Յետոյ օդի աննշան չափով տաքանալուն պատճառ է ձիւնի ծածկոցը, որ այդպիսի տեղերում մնում է ձմռան մի քանի ամիսները, իսկ հասարակապ սառը օդը իր կողմից արգելք է լինում տեղական օդի հոսանքներին, տեղական քամիներին ձմեռ ժամանակ: Որովհետեւ խօսքը վերաբերում է լեռներով տիրող քամիների առաջն առնւած լեռնային հովիտներին, ուրեմն պէտք է ասել, որ այդ վայրերը ձմեռ միջոցին համեմատաբար քամիներից ազատ են և խաղաղ օդ ունին: Այդ իսկ սակաւաշարժ օդը թոյլ է տալիս հիւանդներին նստած կամ մինչև անգամ պառկած դրութեան, երկար միջոց անցկացնել ազատ օդի մէջ և գտնուել արեւի ուղղահայեաց բարեազդեցիկ տաքութեան և լոյսի տակ: Վերջապէս հարկաւոր է մատնացոյց լինել այդ տեղերի օդի բացառիկ մաքրութեան, մթնոլորտի մէջ փոշու անպայման բացակայութեան վերայ, որոնք կախումն ունին ձնից և օդի մէջ լիովին մանրադիտական մանր կազմերի (միկրօօրգանների) բացակայութիւնից: «Այդ բոլոր առանձնապատկութիւնները ի միասին վեր առած, թեթեւ, չոր և սառը օդը, մթնոլորտի համեմատական խաղաղութիւնը, բարեազդեցիկ ուղիղ իջնող արեւի շողերի ազդեցութիւնը և սովորականից դուրս մաքուր առողջ օդը», ստեղծեցին այն հոչակը, որով նշանաւոր են այժմս բարձր լեռնային հովիտների ձմռան կլիմայական բուժական կայարանները: Այդ կայարանները ցոյց են տրւում թոքերի հիւանդութեան դէպքերում, զիսաւորապէս «բարակացաւի» ժամանակ և մենք ունենք արդէն այժմս հարուստ փորձ այդ ձմեռային կայարանների ազդեցութեան վերաբերմամբ, որպէս տեղական թոքերի շրջանի, նոյնպէս և հիւանդի ընդհանուր կազմաւածքի վրայ: Վերջին ժամանակներս բժիշկները սկսել են նախադասել այդ սառը լեռնային կայարանները հարաւային երկրների տաք կուրօրտներին, ղեկավարելով զլխաւորապէս այն նշանակութիւնով, որ ունի անարատ օդը թոքացաւի վրայ, նոյնպէս և այն հանգամանքով, որ սառը կլիման մարդու և ամրացնում է կազմաւածքը և նրան աւելի սակաւ չափով զգայուն է դարձնում դէպի ցուրտը, եղանակի փոփոխութիւնը և արտաքին ազդեցութիւնները: Այդ կլիմայական իջեւանների մեծ առաւելութիւնը կայանում է և այն բանի մէջ, որ նրանցից լաւե-

րի մէջ, կան բուժարաններ, հիւանդանոցներ, որոնք կազմակերպւած են նորագոյն սանիտարական և առողջապահական բոլոր պահանջները համաձայն և գտնուում են փորձառու բժիշկների ղեկավարութեան տակ:

Սյր կայարաններում հիւանդները իրանց զլխի չեն թողած, այլ նրանց բոլոր վարմունքը, կենցաղավարութիւնը դտնում է բժշկի հսկողութեան տակ և բացի այդ, աչտեղ գործադրում են և այլ բուժական միջոցներ, ինչպէս ջրաբուժութիւն և այլն: Ի նկատի ունենալ որ բացի թոքախտով հիւանդներին ձմռան լեռնալի՜ կուրորտն

են ուղարկում նոյնպէս այն մարդկանց, որոնց ընդհանուր մարտդականութիւնը խանգարած է, որոնք սկսել են առողջանալ սուր հիւանդութիւններից, առաւել ևս կրծքի ցաւերից, ինֆիւէնցիայից, անգլիական հիւանդութիւն ունեցող երեխաներին, նոյնպէս և ընդհանրապէս ջղաչին հիւանդութիւն և մաղձոտութիւն ունեցողներին:

Աւելի չափերի ձմռան լեռնալի՜ կլիմայաբուժական կայարանները Զւիցերիայում սրանք են՝ Սրոզա, Գրինդլի-վալդ, Դաւոս, Լեյզլին, Լեզաւան, Սօն-դե-Կ, Սենտ-Մօ-րից:

ՇԱՔԱՐԻ ՀԻԱՆԳՈՒԹԻՒՆ *

Դր. Բ. Շնիտերի

Սակայն հէնց որ օրգանիզմը կորցնում է այդ ընդունակութիւնը, — օգտւել շաքարից այնպէս, ինչպէս վերև նկարագրւած է, հէնց որ շաքարի և՛ կազմելը, և՛ վատնումը և՛ մէկի հետ նրա արտաթորումը դուրս են գալիս որոշեալ սահմաններից — սկսում է հիւանդութիւնը, որը և կոչւում է քաղցրամիզութիւն (շաքարային միզարձակութիւն) կամ գիաբէտ, կամ, ինչպէս ժողովուրդն ասում է, շաքարի հիւանդութիւն (անցաւորիկ):

Արեան մէջ շաքարի քանակութիւնը արագութեամբ բարձրանում է, հասնելով արդէն մինչև 0,2—0,3 % մէկի մէջ այնքան շաքար է լինում, որ սրա 1-ից մինչև 3 տոկոս քանակութիւնը այլ ևս հազազգիւտ երևույթ չէ համարում: Շաքարի կազմելու և ջրկեղու գործողութեան մէջ սկսում են աչքի ընկնող դեր կատարել ուտելիքի չափութիւնն ու քանակութիւնը: Սռաջ են գալիս մի շարք նշաններ, որոնք անկասկած վկայում են այն մասին, որ այդ օրգանիզմի մէջ որևէ հիւանդածին գործողութիւն է կատարւում, որ մարդը հիւանդ է:

Եւ նայած այն բանին թէ շաքարի զատւելը առաջ է գալիս օսլայով հարուստ կերակրից յետոյ միայն, կամ թէ նա կատարւում է անընդհատ թէ օսլային և թէ մսեղէն կերակրից յետոյ, ընդունւած է որոշել քաղցրա-

միզութեան ծանր ու թեթեւ տեսակները:

Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ ծանր տեսակը չէ սահմանափակւում շաքարի անդադար պատելով միայն: Նրա հետ միասին լինում է և հիւանդի սաստիկ ինհարում, ոչժերի խիստ պակասում, կաշւի չորութիւն, խիստ զգալի քաղցածութիւն ու ծարաւ և այլն:

Իսկ ինչ վերաբերում է շաքարի հիւանդութեան թեթեւ տեսակին, նա իրենք անցնում 1—2 օրից յետոյ միւսն մսեղէն պահեցողութեան (ձիւտա) ազդեցութեան տակ, թէև կարող է փոխել և ծանր տեսակի, որ սակայն խիստ հազիւ է պատահում:

Ի նկատի ունենալով, որ լինում են դէպքեր, երբ չընայած խիստ պահեցողութեանը, մէկի միջից շաքարն անհետանում է միայն ութերորդ — տասնևչորսերորդ օրում, շատերը որոշում են նոյնպէս երրորդ տեսակը — միջակ-ծանրը:

Մի տեսակը միւսից զանազանելու համար ոչ մի դժւարութիւն չէ ներկայացնում: Հիւանդին տալիս են բացառապէս մսեղէն կերակուր: Եթէ 2—3 օրից մէկը շաքարից ազատ է լինում, ապա մենք գործ ունենք շաքարի հիւանդութեան թեթեւ տեսակի հետ: Եթէ դա կը պատահի 9—15 օրից յետոյ, ապա հիւանդութեան տեսակը միջակ-ծանր է: Իսկ եթէ մէկի միջից շաքարը չէ անհետանում և երկու շաբաթ անցնելուց յետոյ, ապա դա շնանակում է, որ մենք գործ ունենք քաղցրամիզութեան ծանր դէպքի հետ:

ՀԱՄԱՐԻ ԿԻՒԱՆԳՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՅ ԲԵՐՈՂ ՊԱՏՏԱՌՈՆԵՐԸ

Ենք արդէն տեսանք, որ առողջ օրգանիզմն ընդունակութիւն ունի այնպէս գործադրել շաքարը, որ նա ծառայէ միայն տաքութիւն և աշխատանք առաջ բերելու համար: Եթէ մի անգամ օրգանիզմը կորցնում է այդ ընդունակութիւնը, ակներև է, որ նրա վրայ ներգործել է որևէ վրնասակար պատճառ: Ինչի՞ մէջ է նա թագնւում — դա գաղտնիք է, որին բժշկականութիւնը մինչև այժմ դեռ չէ կարողացել ճշտօրէն հասկանալ:

Դրա համար կան միմիայն եւթադրութիւններ:

Ոմանք ենթադրում են, որ շաքարի հիւանդութեան զարդացման մէջ դեր է խաղում ստամոքսի տակի գեղձը: Եւ յիշուի, գիտնականներն ապացուցել են, որ հէնց այդ գեղձը հիւանդանում է, ժահրոտում է, քաղցկեղով (քառք) է բռնւում, խկոյն շաքարն սկսում է մէկի հետ արտաթորել:

Միւսներն ալդ հիւանդութիւնը համարում են ժառանգական, ի նկատի ունենալով այն, որ նա կրկնւում է միևնոյն ընտանիքի մի քանի սերունդների մէջ:

Շաքարի հիւանդութեան պատճառ են համարում, վերջապէս, ոտնացաւը, գիրութիւնը, ուղեղի ցնցումը, ցըրտահարութիւնը, հոգեկան հիւանդութիւնները, սիֆիլիսը և այլն: Կայ մինչև անգամ մի կարծիք, որ ալդ հիւանդութիւնը կարող է առաջ գալ մեծ քանակութեամբ շաքար և ընդհանրապէս քաղցրեղէններ գործածե-

*) Զեա Ֆարադի Առողջապահական №1.

6 ГИМНОВЪ къ юбилею Н. В. ГОГОЛЯ

Для дѣтскаго, однороднаго и смѣшаннаго хора.

Напечатаны въ № 2 журнала „Музыка и Пѣніе“. Цѣна № 2-го въ отдѣльн. продажѣ со всѣми приложе- ніями 75 к. съ перес. ц. 1 р. (можно марками).

НОВѢЙШІЕ ТАНЦЫ. Для фортепіано въ 2 руки.

БЕЗПЛАТНО полную знаменитую оперу въ 5 акт. „ФАУСТЪ“ муз. Ш. Гуно. Для фортеп. въ 2 руки съ русск. и франц. текст. (Можетъ быть замѣн. другой преміей) получать подп. жур. „Музыка и Пѣніе“.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1902 годъ на ежемѣсячный музыкальный журналъ.

Изд. годъ 8 й (подписной годъ начин. съ 15 ноября 1901 г.)

МУЗЫКА И ПѢНІЕ

для пѣнія, одногопоснаго и хо- рового, фортепіано и другихъ инструментовъ.

ОДОБРЕНЪ Учеб. Ком. при Св. Синодѣ. ОДОБРЕНЪ Уч. Ком. Мин. Нар. Пр. ОДОБРЕНЪ особ. отд. Уч. Ком. Мин. Нар. Пр. РЕКОМ. Глав. Упр. воен.-уч. зав.

За подпи- сную плату **4 р.** съ доставк. и перес. по всей Россіи **5 р.** за гран. **6 р.** разсрочка по 1 руб. **ПОДПИСЧИКИ ПОЛУЧАЮТЪ**

нотъ стоящихъ въ отдѣл. издан. **60 р.** Подробныя объясненія, списокъ премій, каталоги книгъ и нотъ высылаются бесплатно:

700 страницъ большаго нотнаго формата. 180 столбцевъ текста. 20 духовному музыкальныхъ и хоровыхъ сочиненій 100 пѣсень на 1, 2 и 3 голоса, замѣняющихъ 100 нетрудныхъ пьесъ для фортепіано или фисгармоніи. 40 избранныхъ романсовъ на 1 и 2 голоса съ фортепіано. 10 избранныхъ форте- піанныхъ пьесъ и новѣйшихъ танцевъ 10 лучшихъ сочиненій для 1 и 2 скрипокъ, альта, виолончели, флейты и др. инстру- ментовъ. Домашній оркестръ.

Музыкальная пьеса обходится менѣе одной копѣйки.

Оставшіеся экземпляры прошлыхъ годовъ изданія можно получать по возвышенной цѣнѣ: 1895 г. весь рас- проданъ, 1906 г. ц. 8 р. 1897, 1888, 1899, 1900 и 1901 по 6 руб. пересылка отд. по вѣсу и разстоянію.

Подписка приним. въ главной конторѣ журнала „МУЗЫКА И ПѢНІЕ“

(О.) 3—1

При книжно муз. маг. *И. К. Селиверстова, Спб., Садовая, 32.*

„КАВКАЗЪ“

съ безплат. приложеніемъ

„Вѣстника горнаго дѣла и орошенія на Кавказѣ“

Газета „Кавказъ“ въ 1900 году выходитъ по временамъ съ литературными иллюстрированными приложеніями и рисунками въ текстѣ.

Новые годовые подписчики получаютъ при под- пискѣ бесплатно экземпляръ „Юбилейнаго Сборника“ съ портретами и рисунками, изданнаго къ 100-лѣ- тію присоединенія Грузіи къ Россіи.

„Вѣстникъ горнаго дѣла и орошенія на Кав- казѣ“ выходитъ два раза въ мѣсяцъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на газету „Кавказъ“ съ при- ложеніемъ „Вѣстника горнаго дѣла и орошенія на Кавказѣ“: понижается, а именно: съ доставкою въ Тифлисъ на годъ—10 руб. на $\frac{1}{2}$ года—6 р., на 1 мѣсяцъ—1 р.; съ пересылкою иногороднымъ: на годъ—11 р. 50 коп., на $\frac{1}{2}$ года—6 р., 50 к., на 1 мѣсяцъ—1 р. 25 коп.; за границу на годъ—17 р., на $\frac{1}{2}$ года—9 руб.; на 1 мѣсяцъ—1 р. 75 коп.

ПЛАТА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: въ самой газетѣ—для объявителей Кавказскаго края впереди текста 16 к. и позади текста—8 к. со строки петита или зани- маемаго ею мѣста; для остальныхъ—20 коп. впе- реди текста и 10 коп. позади текста; въ „Вѣстни- кѣ“—15 коп. съ такой же строки или 20 руб. со страницы. Для лицъ, ищущихъ труда, и за много- кратныя объявленія допускается значительная скидка.

Подписка и объявленія принимаются исключи- тельно только въ конторѣ газеты „Кавказъ“ (Тиф- лись Эриванская площадь, домъ Харазовой, теле- фонъ № 182).

(О.) 2—3

АЛЬБОМЪ

! ВЪ ПОЛЬЗУ ШЕМАХИНЦЕВЪ !

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛА

„Кавказъ и средняя Азія“

издаетъ фототипный альбомъ снимковъ разрушенной 31-го января Шемахи съ подробнымъ описаніемъ землетрясенія и его послѣдствій.

Альбомъ выйдетъ въ концѣ іюня мѣсяца 1902 года и будетъ немедленно разосланъ исключитель- но подписчикамъ, такъ какъ это дорогое изданіе печатается только для подписавшихся.

50 фотографій сняты на другой день земле- трясенія и въ послѣдующіе дни по 10-е февраля специально командированнымъ фотографомъ журна- ла „Кавказъ и Средняя Азія“.

Изданіе будетъ отпечатано на бристольтскомъ картонѣ и заключено въ папку.

Цѣна альбома съ пересылкою 4 рубля,

изъ которыхъ 25 % поступаютъ въ пользу обездо- ленныхъ шемахинцевъ.

Опредѣленная часть денегъ для шемахинцевъ, по полученіи редакціей подписной суммы, немед- ленно передается въ кассу Бакинскаго губернскаго комитета для отправки по назначенію. Остальные расходятся на изданіе.

Адресъ: Банку, контора журнала

(О.) 2—1.

„Кавказъ и Средняя Азія“.